

Maskinstorm

Niels-Peter Dahl og Lars Bo Pedersen¹

Indledning.

Denne artikel beskæftiger sig med maskinstorm, både som begreb og som politisk handlemulighed.

Begrebet maskinstorm har sin oprindelse i den periode af kapitalismen hvor det traditionelle håndværk, gennem maskiner, blev forvandlet til industrielt arbejde med en deraf følgende specifik kapitalistisk arbejdsdeling. De arbejdere som qua deres manglende besiddelse af produktionsmidler var tvunget til at sælge deres arbejdskraft til en kapitalist, blev udsat for en helt umiddelbar trussel om at miste deres arbejde fordi maskinerne simpelthen overtog deres arbejdsfunktioner. Stillet over for denne trussel, med udsigt til at blive berøvet enhver mulighed for at opretholde sin egen og familiens eksistens, begyndte arbejderne at føre organiserede kampe hvor de ødelagde maskinerne, for at forhindre maskinerne i at overtage deres job.

Kritikken af maskinstorm, som politisk handlemulighed, blev først og fremmest formuleret af Marx som vi senere i artiklen skal vende tilbage til. Det bemærkelsesværdige ved denne kritik er, at den så at sige er blevet hængende op igennem historien, som et dogme der bliver anvendt som skældsord af hvem som helst overfor arbejdergrupper der forholder sig kritisk til indførelse af ny teknik på virksomheden. I dagens Danmark er det faggrupper som typografer og bryggeriarbejdere der, af den borgerlige offentlighed, bliver udsat for kritikken, samtidig med at de selvsamme faggruppers fagforeninger bedyrer at de ihvertfald ikke er maskinstormere. Dette skal vi senere vende tilbage til.

På venstrefløjen er holdningen til maskinstorm, som selve den fysiske handling at ødelægge maskiner, uklar i den forstand, at de færreste grupperinger udtaler sig om maskinstorm som strategisk mulighed. Denne uklarhed skyldes bl.a. at holdningen til den teknologiske udvikling ikke længere er entydig positiv. Kun DKP vakler ikke i troen på teknologiens progressive karakter som kernen i produktivkraftens udvikling, og dermed drivmidlet i den proces der skal afskaffe kapitalismen.

1. Artiklen er en omarbejdet udgave af et afsnit i projektrapporten »Teknologi og arbejde« af Jørgen Andreasen, Niels-Peter Dahl, Ole Dybbroe, Bjarne Bo Jensen, Ole Fogh Kirkeby, Flemming Kjeld Nielsen, Jens Timm Nielsen, Lars Bo Pedersen og Søren Viemose, RUC 1981.

Denne artikel knytter sig til en diskussion af kritikken af maskinstorm som en arbejderstrategi overfor den teknologiske udvikling, her forstået primært som udviklingen i maskiner og maskinsystemer.

Vi lægger således i det følgende op til at behandle maskinstormdiskussionen som et konkret eksempel på konfrontationen mellem forskellige opfattelser af teknologisk udvikling i arbejderklassen og de hertil knyttede organisationer. I den sammenhæng tager vi følgende eksempler op:

- a) Den østeuropæiske maskinstormerkritik baseret på teorien om den Videnskabelige Tekniske Revolution (herefter VTR).
- b) Fagforeningernes maskinstormerkritik og teknologiopfattelse, og en kritik heraf baseret på en bestemmelse af fagforeningens form og funktion.
- c) Maskinstormerkritikken belyst ved sammenhængen mellem fagforeningernes holdning og forskellige reformistiske holdninger til teknologisk udvikling.

De nævnte opfattelser forfølges ikke ud fra deres formål eller hensigt, men ud fra deres konsekvens i forhold til en arbejderstrategi samt til Marx' kritik af maskinstorm. Dette sker således, at vi først vil gennemgå de mest anvendte eksempler på Marx' maskinstormerkritik, dernæst den østeuropæiske eller DKP'ske kritik og til sidst nogle udvalgte fagforeningers holdning. I første del af afsnittene vil vi udelukkende referere fra kilderne, samt forsøge at placere kritikkerne i den sammenhæng de er skrevet eller fremsat i. Herefter vender vi tilbage til kilderne for at se, hvad kritikken kan bruges til, dvs. hvad kan kritikken sige om ophavsmændene.

Marx' kritik af maskinstormerne.

I det kommunistiske manifest², et af Marx' tidlige skrifter, beskriver han i afsnittet om »Bourgeoisie og proletariat« hvordan kapitalforholdet konstituerer borgerskab og proletariat som antagonistiske klasser.

Marx udlægger i sammenhæng udviklingen fra de feudale og laugsmæssige produktionsmåder over simpel Kooperation til arbejdsdelingen i manufakturen og opkomsten af den moderne storindustri. Han kobler udviklingen til dannelsen af et proletariat, »en moderne arbejder«, der opstår fra de feudale håndværkere, som gennem arbejdsdelingen og dekvificeringen i fabrikken efterhånden berøves alt til fordel for i bedste fald at være tilbehør til en maskine, til hvis betjening der kun kræves enkle ensformige

2. Karl Marx/Friedrich Engels: Det kommunistiske manifest, Tiden 1976 (skrevet 1848).

greb. Manifestet indeholder efter den korte historiske analyse en sammenfatning af tendenserne i den udvikling, hvorefter proletariatet konstitueres og gennem udviklingen af en stigende bevidsthed, samt under den tvang hvormed den kapitalistiske produktionsmåde udfolder sig med nødvendighed omstyrter kapitalismen. Men:

»I begyndelsen kæmper de enkelte arbejdere, så arbejderne på en fabrik, dernæst arbejderne indenfor et fag på et bestemt sted mod den enkelte fabrikant, der direkte udbytter dem. De retter deres angreb ikke blot mod de borgerlige produktionsforhold, de retter deres angreb mod produktionsmidlerne selv; de ødelægger de fremmede konkurrerende varer, de slår maskinerne i stykker, de stikker ild på fabrikkerne, *de forsøger at vinde den stilling tilbage, som middelalderens arbejdere havde*«. ³

Marx fremstiller her nærmest maskinstormerbevægelsen som reaktionær. I hans forståelse er det netop den af kapitalens despoti producerede proletar eller de kvalificerede ensliggjorte arbejderklasse som udgør det revolutionære subjekt. At arbejderne således forsøger at forhindre den historiske proces, hvorunder de selv befries, er indlysende nok for Marx. Vi vil her hæfte os ved, at det af Marx' maskinstormerkritik fremgår, at selve den handling at smadre de nye maskiner for at bevare arbejdet ved de gamle er forkert al den stund, at disse ligesåvel kan være udtryk for en materialisering af eksisterende udbytnings- og undertrykkelsesformer.

Konsekvensen heraf vil da være, at arbejderne ikke hermed angriber den udbytningsrelation de allerede indgår i. Marx ser bort fra kampen om maskinernes umiddelbare konsekvenser til fordel for etableringen af en historisk udviklingsdynamik, der endegyldigt afskaffer kapitalforholdet. Vi vil imidlertid med henblik på de senere analyser fastholde det principielt vigtige i en kritik af maskinstorm, som en arbejderstrategi, med det perspektiv, at de ville restaurere produktionsprocessen, og dermed opretholde nogle eksisterende udbytnings- og herredømmerelationer. Om den historiske sammenhæng i ovennævnte citat er korrekt, dvs. om der ikke for arbejderne og deres kamp mod kapitalen var en afgørende forværring til forskel fra kapitalens undertrykkelse gennem de nye maskiner og situationen under de håndværks- og laugsmæssige produktionsmåder, vil vi stille et spørgsmålstejn ved. Den rent kvantitative udbytning er der i hvert fald ingen tvivl om: maskinerne reducerede det nødvendige arbejde og

3. Manifestet s. 23 (vores fremhævelse).

sænkede helt umiddelbart arbejdskraftens værdi til et niveau der indebar en eksistenstrussel.⁴

Det andet, og historisk set nok mest kendte sted Marx fører en maskinstor-merkritik frem, er i Kapitalens Bd. 1. kapitel 13.⁵ I dette kapitel beskriver Marx helt suverænt, hvordan den reelle subsumption i form af den specifik kapitalistiske produktionsmåde sætter sig igennem overfor arbejderne i storindustrien, og etablerer såvel grundlaget for en ny økonomisk som materiel udbytning af arbejderne. I afsnittet »Kampen mellem arbejder og maskine« slås det indledende fast, at:

»Kampen mellem kapitalist og lønarbejder tager sin begyndelse med selve kapitalrelationen. Kampen raser videre under hele manufakturperioden. Men det er først, når maskinerne indføres, at arbejderen begynder at bekæmpe selve arbejdsmidlet, den form, hvorunder kapitalen materielt har eksistens«. ⁶

Marx har hermed angivet indholdet i den reelle subsumption: Fremkomsten af en kvalitativt ny og specifik kapitalistisk teknologi. Det som for arbejderne under tidligere produktionsformer fremstår som abstrakte udbytningsrelationer baseret på en kapitalists økonomiske tilegnelse af (som regel) en håndværkers arbejdsresultat, bliver med indførelsen af maskinerne til konkrete undertrykkelsesrelationer, hvor udbytningen antager en materiel form gennem arbejdsdelingen og erstatningen af arbejdnernes kvalifikationer med maskiner. *Arbejdernes kamp mod kapitalen finder således sit materielle udtryk i teknologien:*

»Den selvstændige og fremmedgjorte skikkelse, som den kapitalistiske produktionsmåde i det hele taget giver arbejdsbetingelserne og arbejdsproduktet i forhold til arbejderen, bliver altså med maskinerne til den fuldt udviklede modsætning. Derfor bryder arbejdnernes brutale oprør mod arbejdsmidlet først løs med maskinerne«. ⁷

4. I relation til det anførte citat vil vi understrege, at der ikke i Manifestet er baggrund for at hævde, at Marx skulle anse en smadring af maskiner og teknologi som nødvendigvis reaktionær eller »modhistorisk«. Marx' forståelse af maskineriet som kapitalens materialiserede herredømme er allerede her udviklet. Hans afvisning må forstås ud fra hans formuleringer i Manifestet om proletarenes historiske mission: at omstyrte det kapitalistiske samfund i kraft af proletarenes kvantitative organisering.
5. Karl Marx: Kapitalen 1.3, Rhodos.
6. Ibid., s. 617-18.
7. Ibid., s. 623.

Marx giver i afsnittet nogle eksempler på arbejderopstande mod maskinerne og konsekvenserne heraf for arbejderne, og han lægger med udtryk som f.eks. »pøbelens udskejelser« ikke skjul på, at han anser maskinstorm som en forkert strategi. Et af de citater, der oftest har været anvendt i forbindelse med holdninger til teknologi fra forskellige sider, omtaler maskinstormerne:

»Der kræves tid og erfaring, inden arbejderen lærer at skelne maskinerne fra den kapitalistiske anvendelse af dem og som følge heraf lærer at overføre sine angreb fra de materielle produktionsmidler selv til den samfundsform hvorunder de anvendes til udbytning«. ⁸

Hvad betyder dette citat egentlig? Hvad er konsekvensen af at overføre angrebene fra maskinerne til den samfundsform, der bruger dem til udbytning?

I den traditionelle udlægning bruges citatet som belæg for at maskinerne som sådan er gode nok, og at man ikke kan hindre den teknologiske udvikling uden at være reaktionær, idet tvangsmæssig udvikling af arbejdsmidlerne anses som drivkraften i afskaffelsen af kapitalistiske ejendomsforhold. ⁹

Andre har valgt at lade citatet underbygge en forståelse af kampen mod kapitalismen, hvor kapitalens materielle eksistens kun anses for relevant i det omfang, den kan bidrage til en klassekampsmæssig bevidstgørelse omkring den økonomiske udbytningsrelation. Vi mener, at begge de to »fortolkninger« i bedste fald er utilstrækkelige, men indrømmer gerne, at Marx i netop denne nøgleformulering, hvor han ikke explicit inddrager kritikken fra Manifestet, undlader at udtrykke sig så klart som sammenhængen ellers giver mulighed for.

Først må vi imidlertid afvise, at citatet giver belæg for en »neutral« teknologiopfattelse. Netop kapitel 13 er, som allerede omtalt, ét langt bevis for det modsatte, og Marx nævner selv, at teknologien undergår en specifik kapitalistisk formbestemmelse. For det andet gives der heller ikke belæg for, at det som Marx kalder »at skelne maskinerne fra den kapitalistiske

8. Ibid., s. 619.

9. Jvf. de betragtninger Marx fremsætter i forordet til »Bidrag til kritik af den politiske økonomi« side 13 (Rhodos 1974). Han fremsætter den tese at: »På et vist trin i deres udvikling kommer samfundets materielle produktivkræfter i modstrid med de forhåndenværende produktionsrelationer, eller, hvad der kun er et juridisk udtryk for det samme, med de ejendomsforhold, inden for hvilke de hidtil har bevæget sig. Fra at være udviklingsformer for produktivkræfterne slår disse relationer om til at blive lænker for

Noten fortsættes side 85

anvendelse af dem« skulle være ensbetydende med, at kampen mellem kapitalist og arbejdere ikke drejer sig om en kamp omkring maskinernes konkrete udformning. Vi mener derimod, at det centrale i citatet ligger i, at Marx slår fast, *at kampen om maskinerne også må være en kamp mod kapitalismen, hvis den skal have et revolutionært perspektiv*. Og dermed underbygger han netop sin maskinstormerkritik fra Manifestet, hvor han kritiserer arbejderne *for at ville restaurere produktionsprocessen*. Når erfaringer gennem kampe har lært arbejderne at skelne mellem at kæmpe for at bevare gamle produktionsrelationer og konsekvent at angribe dem i deres kapitalistiske specifitet, er det klart, at denne bevidsthed må føre med sig at arbejderne, i stedet for blot at forhindre maskinerne, tager kampen op omkring de konkrete udtryk for den kapitalistiske produktionsmåde, nemlig kampen om maskinernes udformning.

Til forståelsen af Marx' anvendelse af begrebet maskinstorm hører imidlertid, at Marx jo nødvendigvis må anlægge det selvsamme dobbeltperspektiv på maskinstorm som på teknologi. På den ene side er *teknologien* den produktivkraft som skal tørne ind i produktionsforholdene og omstyrte kapitalismen. På den anden side udvikler kapitalismen et herredømme-forhold hvorunder de teknologisk-materielle strukturer undergår en specifik prægning og formbestemmelse i en subsumptionsproces. Maskinstormerne ryger ind i disse teorier som en hund i et spil kegler: I det ene perspektiv er maskinstormen reaktionær fordi den bremser en historisk udvikling (Manifestet), og i det andet perspektiv er den et nødvendigt led i det konkrete opgør med kapitalismen (Kapitalen). *Hævet over disse perspektiver står imidlertid, at Marx fastholder en forståelse af maskinstormen som reaktionær, når formålet er, eller resultatet bliver en fastholdelse af en given udbytningsrelation eller givne »privilegier«.*

Var maskinstormerne maskinstormere?

Ovenfor har vi berørt spørgsmålet om, hvad maskinstorm egentlig er. Vores udgangspunkt er, at ethvert konkret skridt der tages i klassekampen må analyseres ud fra en forståelse hvor arbejdernes, i vid forstand, faktiske materielle vilkår tages som udgangspunkt. Og det er netop her, at Marx' maskinstormerkritik kommer ind i billedet: *Maskinstormen defineres som en arbejderstrategi, der som perspektiv har en opretholdelse af eller tilbagevenden til nogle gamle udbytnings- og herredømmerelationer*. Og det er uanset om denne type af aktioner indebærer at der smadres en fabrik, eller at teknologien »passivt« hindres. Marx' kritik er imidlertid ikke fremsat uden relationer til en konkret historisk sammenhæng, men sigter klart til

maskinstormerne i Europa og specielt til Luditerne i England i begyndelsen af 1800-tallet. Er Marx' kritik i dette lys korrekt?

Med baggrund i en vurdering af de daværende teknologiformer må vi konstatere, at stort set alle maskinstormeraktioner er blevet aktualiseret af en overgang i teknologiens karakter som svarer til fremkomsten af en specifik kapitalistisk formbestemmelse af teknologien.

På den ene side kan man således opfatte maskinstormerne i det perspektiv at de ikke progressivt bidrager til den historiske udviklingsdynamik som, gennem den brugsværdi- og bytteværdimæssige forarmelse af arbejderklassen, skaber baggrund for en omstyrtelse af det borgerlige samfund. I bedste fald bliver maskinstormerne harmløse, i værste fald bremser de en historisk proces. På den anden side kan analysen af maskinstormerne tage sit afsæt i de konkrete materielle forhold som begrundet den historiske realitet, en analyse som placerer en arbejderstrategi med afsæt i materielt funderede styrkepositioner i arbejdsprocessen. Marx repræsenterer den første forståelse. Således er selve dequalificeringen udgangspunkt for hans forståelse af det revolutionære subjekts opståen i skikkelse af massearbejderen. Det er i lyset af denne forståelse at Marx, på trods af et konkret kritisk begreb om teknologi, havner i en afvisning af maskinstorm med henvisning til en historieforståelse som almengør nogle konkrete udviklingstræk ved den kapitalistiske teknologi.¹⁰ Hermed er man med Marx også ude af stand til at vurdere maskinstorm som en strategi i det konkrete tilfælde.

Heroverfor hævder vi det andet synspunkt: Maskinstormen i 1800-tallet må vurderes *konkret* historisk. Men i øvrigt mener vi, at tilgængelige kilder fra 1800-tallet i vid udstrækning giver belæg for at afvise Marx' maskinstormerkritik i relation til de faktiske historiske forhold.

I historiske eksempler udgjorde den mekaniske væv specielt for de højt kvalificerede vævere i tekstilindustrien, en så massiv materialisering af vævernes kvalifikationer og en så forøget kapitalkontrol med produktionsprocessen, at enhver baggrund for vævernes hidtidige position overfor kapitalen forsvandt. Fra den dag de nye maskiner stod i fabrikshallen, kunne væverne enten stille sig op i køen af subsistensløse mænd, kvinder og børn, eller smadre maskinerne. De valgte det sidste. I forhold til udviklingen i arbejdsprocessen udgjorde maskinstormerbevægelsen en ekstrem

10. Vi har i denne artikel bevidst undgået at forholde os eksplicit til Marx' teknologiforståelse, omend vores synspunkter i rigt mål er implicit til stede. For en introduktion til begreber og problemstillinger vi finder centrale i en sådan sammenhæng henvises til artiklen »Kampen om kooperationen«, af Ole Fogh Kirkeby, i Naturkampen nr. 25, 1982.

fare for kapitalen, som til sidst i England måtte nedkæmpe bevægelsen ved hjælp af militær, henrettelser og deportation. Maskinstormernes konsekvente kamp mod kapitalens prægning af arbejdsprocessen udgør derfor et eksempel på en organisatorisk og indholdsmæssig radikalitet som ikke kan reduceres til en ubevidst pøbels spontane handlinger.

Østeuropæernes og neutralisternes kritik.¹¹

I bogen »Maschinenstürmer«¹² præsenterer Henkel/Taubert forskellige kritiske holdninger fra den gængse øst- og vesttyske historieskrivning omkring arbejderbevægelsens historie. Bogens hovedvægt ligger på det konkrete historiske område i form af et omfattende kildemateriale om maskinstormerbevægelsen i den nu belgiske by Eupen i april 1821, samt strejken blandt sliberne i den tyske by Solingen i februar 1926. Kildematerialet tjener det formål at være belæg for at revidere de traditionelle maskinstormeropfattelser, som Henkel/Taubert har fundet tvivlsomme. Bogen indeholder ud over kildematerialet således en fyldig indledning, hvori de historiske bidrag til kritikken af maskinstormerne fremlægges og diskuteres. Forfatternes formål er at skrive en socialhistorie, hvori den virkelige arbejder eksisterer som andet end en abstraktion. En sådan historieskrivning er angiveligt i modstrid med den traditionelle teoretiske og politologiske idé- og organisationshistorie, som den fremstår fra mere eller mindre dogmatisk østeuropæisk historieskrivning. Der gøres endvidere en del ud af at kritisere det formål de forskellige dogmatiske forfattere kunne have med at forvanske eller forfalske historien. Dette er ikke vores formål. Vi ønsker med de følgende eksempler at fremlægge en bestemt teoriog historieforståelses syn på maskinstormen.

I den officielle østtyske historieskrivning anføres, tydeligt inspireret af Marx' formuleringsmåde, men ikke af indholdet i hans formuleringer, at:

»Arbejderne, navnlig håndværkssvende og manufakturarbejdere, troede at indførelsen af maskinerne ville medføre deres sociale forarmelse. De rettede derfor deres had mod disse og ødelagde dem som deres

11. Når vi i det følgende behandler den østeuropæiske teknologiforståelse er det fordi den i ren form repræsenterer en produktivkraftoptimisme, og fordi andre marxistiske positioner udgår fra den samme optimisme som KP'erne omend de er mindre teoretisk konsekvente i deres begrundelse eller slet og ret fremfører forståelsen som et dogme.

12. Martin Henkel/Rolf Taubert. Maschinenstürmer, Syndikat 1979, Vesttyskland (alle citater herfra, vor oversættelse).

formodede konkurrenter. Først erfaringerne fra de fortsatte klassekampe lærte arbejderklassen at skelne mellem maskinen som materiel produktivkraft på den ene side og dens privatkapitalistiske anvendelse på den anden, og ikke afvise maskinerne, men bekæmpe deres ejere, kapitalisterne«. ¹³

Her lægges altså vægt på, at det var tidlige håndværkere og manufakturarbejdere, der begik fejltagelserne og ikke kunne skelne privatkapitalismen fra den materielle produktivkraft. I videnskabshistorikeren Hans Mottek's redegørelser for hvilke konsekvenser maskinstormerne historisk fik, må man imponeres over den tilsyneladende smarte måde, hvorpå maskinstormen er indgået i kapitalens profitproduktionsbehov:

»Profitforestillingerne var meget ofte bundet til »moderetninger« – den ene virksomhedsejer, investor, fulgte efter den anden. Aktiv modstand mod bestemte varianter kunne i overensstemmelse hermed begrænse enkelte »moderetningers« fremtrængen til fordel for andre. Derved er det ikke udelukket, at den slags modstand har fremmet det tekniske fremskridts samlede tempo i stedet for at bremse det«. ¹⁴

Mottek fremfører yderligere en række pointer omkring maskinstormerne. Det var således ikke kun proletarerne ¹⁵, der angreb maskineriet, men mest folk fra halvproletariatets og den af proletarisering truede håndværkers rækker. Han mener også, at egentlige, fra maskinstormernes synspunkt, heldige aktioner kun lod sig udføre, når der var tale om mindre og økonomisk ubetydelige tekniske fornyelser. Desuden var arbejderne ikke imod alle former for det tekniske fremskridt, således mener Mottek, at aktionerne kun rettede sig imod maskiner, der direkte overflødiggjorde arbejderne, og ikke sådan noget som f.eks. jernbaner.

Hvad angår forståelsen af den arbejderklasse, der foretog maskinstormen, samt den bevidsthed den måtte repræsentere, leveres der fra G. Puchta og E. Wolffgramm detaljerede analyser. Puchta/Wolffgramm tager tråden op

13. Institut für Marxismus – Leninismus beim Zentralkomitee der SED: Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung Bd. 1. Berlin/DDR 1966, citeret i Henkel/Taubert op.cit., s. 13.
14. Hans Mottek: Wirtschaftsgeschichte Deutschlands. Ein Grundriss. Bd. 2, Berlin/DDR 1969, citeret i Henkel/Taubert op.cit., s. 11.
15. Proletarerne går i den sædvanlige østeuropæiske historietradition for i egentligste forstand at være den »sande« arbejderklassens repræsentanter. Andre end proletarerne kan således ikke repræsentere den progressive kamp for socialismen.

fra Lenins bog »Hvad må der gøres?«, hvori Lenin fremsætter den tese, at det »spontane element« i den tidlige arbejderbevægelse ikke afspejler andet end kimformer af bevidsthed. Forfatterne forsøger nu, med henvisning til et historisk eksempel, at påpege de konkrete kimformer:

»Man kan kun opfatte en maskinstorm i almindelighed som en spontan modstandsaktion fra proletariatet, som på ingen måde ligger i det historiske fremskridts ånd. Alligevel aftegner der sig også i de spontane elementer af Ronneburger-vævernes aktion følgende bevidsthedsmæssige kimformer:

1. svendenes ordnede march til maskinstormen
2. dokumentationen af fælles opfattelser og bestræbelser i svendenes sang
3. den stadige styrkelse af protestbevægelsen og den deraf voksende indsigt i nødvendigheden af kollektive aktioner«. ¹⁶

I det tilgrundliggende eksempel er der tale om indførelse af mekaniske vævestole i en virksomhed af forlagstypen.¹⁷ Forfatterne lægger således vægt på, at det ikke var et organiseret proletariat, men en vævemester og nogle forenede håndværkersvende (Gesellen), som udførte aktionen. Opfattelsen af, at de tidlige arbejdere var i besiddelse af en utilstrækkelig bevidsthed udbygges bl.a. af Jürgen Kuczynsky, der i sammenhæng med en analyse af perioden omkring 1840 skriver om den tidlige arbejderbevægelse:

»Væsentligt for dem er hele deres rodløshed og det forhold, at de i grunden heller ikke betragtede fabriksarbejdet som et fast arbejde, men som et »fortløbende lejlighedsarbejde««. ¹⁸

Henkel/Taubert nævner udover Kuczynsky en del vesttyske historikere, der trods formuleringer om det modsatte, alligevel ender med reelt at angribe maskinstormerne for at forsøge at forhindre »udviklingen«.

16. G. Puchta/E. Wolffgramm: Spontaneität und Keimformen der Bewusstheit in der Frühzeit der deutschen Arbeiterbewegung. Karl Marx Universität, Leipzig, 1955-57, citeret i Henkel/Taubert op.cit., s. 14.
17. Forlagene var karakteriseret ved, at ejeren ansatte og betalte en mester en vis sum penge, hvorefter han selv drev virksomheden, købte arbejdskraft og stod for den daglige ledelse.
18. Jürgen Kuczynsky: Die Entstehung der Arbeiterklasse, München 1967, citeret i Henkel/Taubert op.cit., s. 16.

Centralt i de nævnte eksempler på maskinstormerkritikken står en opfattelse af arbejderbevægelsens historie som en glidende proces mod et stadigt større niveau af bevidsthed. Parallelt med den østtyske produktivkraftforståelse ligger der således en automatisk kobling til stadigt højere bevidsthedsniveauer i arbejderklassens udvikling, og dette giver baggrund for at tale om, at maskinstormerne kun repræsenterer kimformer af bevidsthed, når de hindrer den videnskabelige tekniske revolution i at udfolde sig.

Kritik af østeuropæerne.

Kritikken af østeuropæernes maskinstormerkritik ligger indenfor rammerne af kritikken af den »neutrale« teknologiforståelse.

Den KP'ske tradition bygger på begreber der er bygget op omkring arbejdsprocessens historiske udvikling. Til forskellige stadier i denne udvikling svarer forskellige samfundsformer. Man skelner mellem en »teknisk revolution«, en »revolution af produktionen« og en »social og politisk revolution«. Til hvert af disse begreber knytter der sig principielt forskellige samfundstyper. Den »tekniske revolution« knytter sig til overgangen fra feudalismen til kapitalismen, hvor arbejdsmidlernes udvikling resulterede i en revolution af produktionen, med den kapitalistiske produktionsmåde som følge. Kendetegnet for den »industrielle revolution« er at videnskaben skilles ud af arbejdsprocessen på kapitalens foranledning, for at blive brugt systematisk til udvikling af selvsamme arbejdsproces. Men netop denne systematiske anvendelse af videnskaben fører den tilbage i arbejdsprocessen; integrerer den igen med det industrielle arbejde og danner hermed en ny basis for produktionen, som kaldes den »videnskabelige tekniske revolution« (VTR) til hvilken den socialistiske samfundsorganisation knytter sig. De almene kendetegn ved VTR er som følger: »Først og fremmest gælder det om at slå fast, at VTR er en så overgribende proces, at der ikke findes områder i samfundet, der ikke berøres af den. VTR starter i anden halvdel af 1900-tallet. Særlig iøjnefaldende er den fuldstændige revolutionering af videnskaben, specielt af natur- og de tekniske videnskaber. Videnskaben er blevet en umiddelbar produktivkraft. Der skabes forudsætninger for en kvalitativ omstrukturering af selve produktionsprocessen. Det vigtigste kendetegn er her overgangen fra det maskinelle fabrikssystem til den kompleksautomatiserede produktion. En sådan handling stiller krav om større koordination, prognoser, planlægning og kontrol. Dette udvikles springvis og må derfor betegnes som intet mindre end en revolution. Det handler altså om kvalitative spring; et højere princip for fremskridtene i produktionen«. ¹⁹

Note 19 se næste side

VTR-teoriens manglende kritiske teknik-begreb har nogle politiske implikationer som ikke væsentligt adskiller sig fra et borgerligt kapitalistisk teknik-begreb.

KP'erne forstår teknologisk udvikling som en stigende instrumentalisering af menneskets udbytte af naturen. At ville pådutte denne instrumentalisering en kritik, som går på, at den er kapitalsubsumeret og dermed perverteret af profithensyn er forkert, fordi instrumentaliseringen ikke er andet end menneskets stigende erkendelse af naturens lovmæssigheder. Der hvor problemet ligger for KP'erne, er at kapitalens anvendelse af teknologisk udvikling frembringer en fordelingsproblematik, hvor kapitalisterne tiltvinger sig en stadig større del af lagkagen på bekostning af lønarbejderne.

Problemet kan altså løses ved at fjerne den klasse som profiterer på arbejderklassen hvorefter man ved hjælp af en central dirigering og planlægning af produktionen kan sikre at fordelingen af konsumtionsmidler sker »ligeligt«.

Den politiske implikation, som er indeholdt i denne forståelse af teknologisk udvikling er, at dens relevans alene ligger i evnen til at frembringe konsumtionsmidler. Dvs. at den teknologiske rationalitet i KP-forstand er lig med teknologisk rationalitet i kapitalistisk forstand, begge ønsker en forøget produktion af brugsværdi pr. tidsenhed; KP'erne for at forøge konsumtionsfondet og kapitalen for at forøge bytteværdifondet. Konsekvensen er den samme: reduktion af det nødvendige arbejde ved hjælp af en ekstrem hierarkisk arbejdsdeling, taylorisering og maskinisering af produktionen på bekostning af arbejderens mulighed for både som konsument og producenter at beherske produktionen.

I det følgende skal vi derfor forholde østeuropæernes kritik til denne opfattelse. Vi kan give Henkel/Taubert ret i, at den østeuropæiske tradition har en klar intern ordensfunktion, men synspunkterne repræsenteres ligeledes af KP-partierne i f.eks. Vesteuropa, hvor formålet ikke er legitimationsideologi indadtil, men at give en teoretisk baggrund for politikformulering i.f.t. den teknologiske udvikling i en specifik kapitalistisk sammenhæng. Vi kan således ikke indgå i forsøg på at forklare neutralistideologien ud fra socialpsykologiske magtkategorier; det er ikke formålet i denne sammenhæng. Men vi vil påpege forståelsens manglende materielle forankring og de *deraf* afledte forvriddninger af historien og klassekampens udgangspunkt og udviklingsretninger.

19. Heiner Minsén og Werner Sauerbon: »Til kritiken av teknikk-begreppet i teorin om den Vetenskaplig – Tekniska – Revolutionen. Tekla nr. 5 s. 14-15, vor oversættelse.

Med udgangspunkt i teorien om den videnskabelige tekniske revolution er det ikke noget problem at få placeret maskinstormerne. Selve historien er »programmeret« til at forløbe i takt med den teknologiske udvikling, selve fremskridtet og socialismen, arbejdernes kontrol med produktionen indtræder med videnskabens tilbagevenden til produktionsprocessen under automationen. Hvor den borgerlige historieskrivnings afstandtagen fra maskinstorm er rent moralsk, er det for den østeuropæiske muligt at afvise maskinstormerne blot og bart med henvisning til den begrebslige udledning af historiens udviklingsdynamik.

I de citerede østtyske kilder optræder nogle forståelser, vi vil kigge nærmere på. Det fremhæves, at det mest var håndværkere og manufakturarbejdere, som forsøgte at hindre »produktivkraftudviklingen«. Underforstået: det var ikke rigtige proletarer, som i den østeuropæiske forståelse er de eneste, der anerkendes som arbejderklassens egentlige repræsentanter. Håndværkerne og laugenes medlemmer var altså ikke rigtige arbejdere, de handlede ikke med en proletarisk bevidsthed, og de var heller ikke organiserede i fagforeninger.

Maskinstormerne lader sig således kategorisere som en brik i det historiske puslespil. Med den baggrund bliver det muligt at kritisere »den tidlige arbejderbevægelse« for ikke at have forstået, at den stod ved begyndelsen til den teknisk videnskabelige revolution. Deroverfor vil vi fremhæve, at analysen (og selvfølgelig kritikken) af maskinstormerne kun kan tage afsæt i en historisk forståelse af, at datidens arbejdere var underlagt kapitalforholdet og derfor, uanset om de var håndværkere eller manufakturarbejdere, var konstitueret i et antagonistisk forhold til kapitalen. Fuldstændig som fagarbejdergrupper i dag reagerer overfor truslen mod deres »over gennemsnitlige« arbejdsforhold, således reagerede også datidens arbejdere mod den, (i bredeste forstand), elendigørelse som maskinerne repræsenterede. Henkel/Taubert fremhæver, at netop laugene som de eneste havde stået for varetagelsen af arbejdernes løn- og arbejdsforhold og søgt at hindre skadelig konkurrence fra andre arbejdere.²⁰ Laugene var bl.a. datidens »organisationer« til beskyttelse af arbejderne. At hævde, at maskinstormerne ikke forstod, at de stod ved begyndelsen til »udviklingen« understreger, uden hensyntagen til VTR-teoriens øvrige indhold, blot teoriens manglende fundering i den historiske realitet.

Eksemplet fra Puchta/Wolffgramm med Ronneburger-væverne, der bruges til at illustrere maskinstormernes kimformagtige bevidsthed, under-

20. Henkel/Taubert op.cit., s. 15.

streger i øvrigt hvor afgørende en trussel maskinerne udgjorde. Ikke alene var væverne, som overalt i Europa under storindustriens opkomst, truet af en masse af ufaglærte og ubeskæftigede arbejdere og afvandrede fra landbruget; indførelsen af maskinerne repræsenterede faktisk skiftet fra formel til reel subsumption af arbejderne. Det er derfor ikke uforståeligt, at såvel væverne som vævemesteren i forlaget blev enige om at tage konsekvensen af situationen og smadre maskinerne. Hvad skulle de ellers gøre?

Med hensyn til kritikken af bevidsthedens kimformer og udtrykket »den tidlige arbejderbevægelse«, forstået som et tidligt stadium af »proletarisk bevidsthed«, vil vi kun understrege, at en vurdering af historiske arbejderaktioner må ske i relation til de faktiske materielle forhold. Når Puchta/Wolffgramm imidlertid anfører, at resultaterne af maskinstormen bærer kim i sig til en senere anerkendelse af nødvendigheden for arbejderklassen af kollektive aktioner, er vi uenige. De tilgængelige kilder fra 1800-tallet gør det klart, at maskinstormen i allerhøjeste grad allerede var en *kollektiv* aktionsform.

Overfor den østeuropæiske historieskrivnings forståelse af, at maskinstormen kun eksisterer i en bestemt fase af arbejderbevægelsens historie, vil vi tilslutte os Henkel/Taubert's kritik:

»Også den kollektive bevidsthed om, at der i dette fænomens historie har eksisteret en fase af maskinstormeri og syndikalisering, stammer fra forestillingen om *hin* arbejderbevægelse. Begge karakteriseringer beror på en fiktion: nemlig den, at arbejderbevægelsen efter et bestemt tidspunkt *ikke længere* ville ødelægge maskiner, *men* føre faglige kampe, *ikke længere* ville søge at opnå åbenbare erhvervsprivilegier, *men* abstrakt-almene gå ind for proletariatets interesser«. ²¹

Henkel/Taubert mener nemlig, at den stille obstruktion, »maskinen gik i stykker«, lever i bedste velgående bl.a. med det formål at skaffe et øjeblik pusterum. Det kan vi selvfølgelig ikke være uenige i, men det reducerer unægtelig begrebet maskinstorm til at være en individuel forsvarsreaktion fremfor at være et konsekvent anvendt middel i kampen om magt. Vi mener, at maskinstormen, sådan som begrebet i øvrigt også opfattes af østeuropæerne: at nægte en maskines indførsel, er interessant at analysere som politisk strategi. Når det politiske indhold er klarlagt, vil det være muligt at vurdere om såvel »de oprindelige maskinstormere«, som eksempler på senere strategier fra arbejdergrupper og fagforeninger, gør sig fortjent til dette prædikat. Og hermed har vi allerede bevæget os over i næste afsnit.

21. Henkel/Taubert op.cit., s. 28.

Fagforeningers formuleringer omkring maskinstormere.

For den enkelte arbejdergruppe, eller endog den individuelle arbejder, er arbejdsprocessens konkrete indretning af væsentlig betydning. Det er i arbejdsprocessen og det heri liggende behov for arbejdskraftens brugsværdi, at det overhovedet er muligt for arbejderne at opretholde deres bytteværdi. Enhver forandring af arbejdsprocessen vil også medføre forandringer i behovet for arbejdskraftens brugsværdi, enten kvantitativt eller kvalitativt, og derfor vil disse forandringer altid blive vurderet af arbejderne i forhold til om det giver en positiv eller negativ virkning på betingelserne for at opretholde deres bytteværdi.

Historisk har vi set, at fagforeningerne har forholdt sig passive eller direkte positive og befordrende til teknologisk udvikling undtagen i de situationer, hvor medlemmerne har været truet med direkte forringelser i lønnen eller arbejdsløshed.²² At fagforeningerne reagerer således på den teknologiske udvikling, har nogle helt klare materielle årsager, som udspringer af fagforeningens form og funktion i et kapitalistisk samfund. En nærmere redegørelse herfor vil vi senere vende tilbage til. Her vil vi nøjes med at slå fast, at fagforeningernes aktuelle initiativer omkring teknologiaftaler og »indflydelse på den teknologiske udvikling« samt de følgende eksempler på maskinstormerkritik er et resultat af den potentielle overflødiggørelseseffekt, der ligger i den intensive teknologiuudvikling i den nuværende krise.

I det følgende vil vi fremlægge eksempler på fagforeningernes maskinstormerforståelse, idet vi gør opmærksom på, at maskinstorm her skal forstås i bred forstand, som ethvert forsøg på under alle omstændigheder at hindre eller nægte at arbejde med en given teknologi.²³

I artiklen »En lillebitte kiselskive kan tage dit job i 80'erne« siges det:

»I fagbevægelsen er vi ikke maskinstormere. Teknologien er et godt værktøj, hvor den styres fornuftigt. Desværre har det ikke været tilfældet.«²⁴

Specielt HK-bladet har igennem de sidste tre år bragt en hel del artikler om »teknologiens trussel mod fagbevægelsen«. Artiklerne munder som regel ud i, at »vi må forstå at styre udviklingen«, og som i den citerede

22. Vi vil ikke her fremlægge en række eksempler, men henviser til bl.a. Georg Nørregård: »Arbejdsforhold indenfor dansk industri 1857-1899«, hvori der findes talrige beskrivelser af fagforeningernes problemer med at sikre beskæftigelse og løn til medlemmerne indenfor de fag, hvor den ny teknologi indførtes.

23. Citaterne skal ikke *bevise* fagforeningernes maskinstormerforståelse; de er løsrevne, og skal her kun illustrere, idet vi finder dem typiske.

24. HK-bladet nr. 13, 1980, s. 16.

artikel en påpeging af, at »løsningen på teknologiproblemet ligger i dataaftaler, der garanterer de ansatte indflydelse og bedre informationer«. ²⁵

Bent Nielsen leder af LO's miljøafdeling, skriver i artiklen »Vi er ikke maskinstormere, men vil styre teknologien«:

»Teknologiens indtog på arbejdspladserne kan få nogle uhyggelige konsekvenser for beskæftigelsen« ... »Folk skal ikke knokle sig ihjel, hvis en maskine kan overtage det hårde arbejde. Men i en tid med mange arbejdsløse kan vi ikke acceptere, at teknologien ensidigt anvendes til rationalisering.« ²⁶

Dansk Typograf Forbund (DTF) har også i lyset af konsekvenserne for beskæftigelsen pga. den nye teknologi, i specielt satsleddet af avisog tryksagsproduktionen, beskæftiget sig, omend ikke særligt systematisk, med hvad man stiller op over for truslen mod fagets eksistens. Den nye teknik har givet anledning til overvejelser hos typograferne før den egentlige arbejdsløshed var en trussel. Teknologien fjerner nemlig potentielt grundlaget for den stærke fagforeningsmæssige kontrol med arbejdsområdet, idet monopoliet på de for produktionsprocessen nødvendige kvalifikationer undermineres. For DTF bliver teknologien altså ligeledes en trussel mod (nogle relativt gunstige) løn- og arbejdsforhold. Dette forhold har både typograferne på Politiken og Berlingske Tidende indset. De kunne med baggrund i deres stærke position i produktionsprocessen afvise indførslen af optiske læsere (OCR). ²⁷ På Berlingske Tidende måtte de af ledelsen dyrt indkøbte maskiner stå i kælderen i en længere periode, før de blev taget i anvendelse. Fagforeningen har imidlertid aldrig sat spørgsmålstegn ved selve den nye teknik. Af diverse delegeretmødeprotokoller fremgår det, at teknologien har givet anledning til en del skepsis og overvejelser blandt de tilstedeværende, men fagforeningen afviser, at man vil hindre teknikken. Kampen er henvist til konsekvenserne af teknologiens anvendelse. Det vil sige bemandingsproblemer (tarifferingen af den ny teknik), arbejdsgivernes forsøg på at spille faggrupper på en avis eller i en grafisk virksomhed ud mod hinanden, arbejdsmiljøproblemer samt efteruddannelses- og omskolingsproblemer.

På delegeretmødet i 1970 siger Dan Lundrup:

25. Ibid.

26. Aktuelt d. 28.8. 1980.

27. Brancheanalyse: Arbejderstrategi overfor rationaliseringen på dagbladene i Danmark 1965-75, RUC 1976, s. 13.

»Indledningsvis vil jeg gerne slå fast, at vort forbund hverken kan eller har ønske om at modsætte sig eller begrænse den tekniske udvikling« ... »vort forbunds linie må være positiv«. ²⁸

På delegeretmødet i 1973 stilles der et forslag om, at forbundet ansætter en konsulent til at følge og vurdere konsekvenserne af den tekniske udvikling for typograferne. Forslaget afvises af bl.a. forbundssekretær Carlo Petersson, der siger:

»De problemer vi har og får fremover, er ikke af teknisk, men af fagpolitisk karakter«. ²⁹

Forslaget bliver forkastet ved afstemningen, men i 1976 genfremsættes det og vedtages med 143 mod 100. Forbundsstyrelsen havde forinden gjort det klart, at man med 13 stemmer mod 2 kunne støtte et afværgeforslag, der talte om at sætte 150.000 kr. af til div. konsulentarbejde. ³⁰

Som nævnt tidligere forhindrede typograferne på B.T., omend kun i en periode, de optiske læsere. Netop dette har ikke mindst i den borgerlige presse, men også i dele af fagbevægelsen været medvirkende til, at typograferne er blevet kaldt maskinstormere. Dette har typograferne imidlertid altid afvist med henvisning til, at man kun ønskede teknikken afaledækket. ³¹

I modsætning hertil er der fra de mandlige bryggeriarbejdere i Københavns side gjort forsøg på at rehabilitere maskinstormerne. Dels har fagforeningsformand Holger Foss fremhævet, at der ikke er noget negativt ved at være maskinstormer, tværtimod, maskinstormerne var klare over, hvilke konsekvenser den kapitalistiske anvendelse af maskinerne ville få. I et undervisningshæfte fremstillet af fagforeningen til filmen »Bryggeriliv« ³² kritiseres »den borgerlige historiebog's nedgørelse« af maskinstormerne som værende en udisciplineret reaktionær horde, der bremsede det tekniske fremskridt. I stedet anføres:

»Vi ved bedre. Bryggeriarbejderne kan som Ludditerne (de engelske maskinstormere, vor anm.) skelne mellem maskinen og den

28. Protokol over delegeretmødet 1970, s. 107-108, her citeret efter projektet »Teknologisk udvikling og dens konsekvenser for arbejdskraften«, RUC 1978. (Dan Lundrup er nu formand for DTF's Københavns-afdeling og medlem af DKP).
29. Protokol over delegeretmødet 1973, s. 170.
30. Protokol 1976, s. 84.
31. Vi henviser til afsnittet om DTF's politik overfor ny teknologi i projektrapporten »Teknologi og arbejde«, op.cit.
32. »Bryggeriliv – indførelse af ny teknik for hvem?« De mandlige bryggeriarbejders fagforening 1980.

kapitalistiske brug af maskinen. Det er det sidste vi reagerer imod«.

Og bryggeriarbejderne har virkelig al mulig grund til at reagere. Opførelsen af det nye arbejdskraftbesparende og intensiverende bryggeri i Fredericia samt bryggerikapitalens investeringsplaner for Carlsberg/Tuborg i København, truer i første række med at overflødiggøre flere hundrede bryggeriarbejdere. Vi vurderer imidlertid ikke bryggeriarbejdernes fagforenings flirten med maskinstormerne som andet end en verbal forsvarsreaktion mod udhængningen i pressen. Alene resultatet af de initiativer fagforeningen senest har udfoldet over for den teknologiske udvikling, rammeaftalen med De forenede Bryggerier, viser tydeligt, at de nye formuleringer ikke indikerer noget skift i opfattelsen af teknikken. Rammeaftalens konsekvens er desuden rent faktisk, at ledelsens investeringer og rationaliseringer i København med fagforeningens accept ialt vil koste 1.100 arbejdspladser i perioden fra 1980 til 1985.³³

Med de ovenstående 4 eksempler har vi illustreret nogle fagforeningers maskinstormeropfattelse. Men denne eksemplificering skal ikke sige noget om, hvorfor fagforeningerne formulerer sig i.f.t. teknologi som de gør nu, og om hvilke forskelle der muligvis kan ligge i konkrete fagforeningspolitikker. En sådan analyse, som må bygge på en forståelse af fagforeningens form og funktion, vil vi prøve at skitsere i næste afsnit.

Maskinstormerkritikken og fagforeningernes dobbeltkarakter.

Med udgangspunkt i en analyse af fagforeningens form og funktion, og fagforeningernes dobbeltkarakter, vil vi forsøge at nuancere forståelsen af henholdsvis socialdemokratiske og DKP-fagforeningers holdninger til teknologi, med det formål at kunne sætte deres maskinstormerkritik ind i en sammenhæng.

Indledningsvis skal det fastslås, at uanset den teknologiske udviklings konsekvenser for arbejderklassen, har fagforeningens interesse på dette område væsentligst været konjunkturt bestemt. Denne interesse har ikke kunnet henføres til de traditionelle fagforeningspolitikfelter, såsom bemandingsaftaler, uddannelse o.lign. idet situationen har truet med at svække fagforeningens muligheder for overhovedet at varetage salget af

33. Rammeaftalen og andre teknologi – og tryghedsaftaler er gennemgået i »Teknologi og arbejde«, op.cit.

arbejdskraft over for kapitalen, samt at sælge den efterspurgte arbejdskraft til en høj pris.³⁴

Selvom fagforeningsdiskussionen ikke er ny, finder vi det alligevel nødvendigt kort at resumere de centrale pointer som kan udvikles på baggrund af de sidste 10 års væsentlige marxistiske bidrag på området. I noter vil vi henvise til noget af denne litteratur.

På det almene plan kan fagforeningen bestemmes som organisation til salg af varen arbejdskraft. Fagforeningen organiserer salget ved at regulere arbejdskraftmarkedet igennem en ophævelse af den arbejderinterne konkurrence.

Heri ligger at fagforeningerne som varetager af arbejdernes reproduktion overfor kapitalen, og dermed bærer af klassekamp, også gennemsætter en »særlig enighed« blandt arbejderne. Fagforeningerne kan altså bestemmes som indeholdende en modmagtfunktion overfor kapitalen og en ordensfunktion overfor arbejderne.

Begreberne modmagt og ordensfunktion er her bestemt ud fra cirkulationssfæren, hvor konkurrencens tvang nødvendiggør at arbejderne slutter sig sammen for at ophæve de individuelle forskelle ved deres vare. Denne bestemmelse på det almene plan operere med arbejdskraften som en vare, dvs. som et bytteværdiobjekt på linje med rødbeder og salmiakstænger.

Det betyder at der ikke i bestemmelsen opereres med varen arbejdskrafts særlige karakter. Det er derfor heller ikke muligt at opfange en modsætning mellem modmagtfunktionen og ordensfunktionen på dette plan.³⁵

34. Hvis ikke fagforeningen på trods af en absolut overflødiggørelse af dens medlemmer kan fastholde en høj pris på salget af medlemmernes arbejdskraft, mister fagforeningen sit legitimeringsgrundlag. Fordele ved det organiserede salg af arbejdskraften overfor kapitalen forsvinder i medlemmernes forståelse, til fordel for troen på at de lige så godt kunne sælge deres arbejdskraft individuelt.
35. Redaktionskollektiv Gewerkschaften (artiklen: »Betingelser for socialistisk fagforeningsarbejde« i Kurasje nr. 11 og 12) udleder på et alment plan fagforeningen som varetager af det organiserede salg af arbejdskraft, hvor denne status som cirkulationssfærefænomener sætter sådanne teoretiske grænser for fagforeningens historiske muligheder, at den ikke kan overskride sit eget grundlag. Hermed kan historiske udviklinger udelukkende begribes såfremt disse overskrider systemet som sådan, og hermed fjerner grundlaget for den alment definerede fagforeningsmæssige ordensfunktion. Muligheden for en radikalisering af fagforeningen eksisterer således kun i cirkulationssfæren hvor fagforeningen ikke kan sælge arbejdskraften eller sælge den til den pris medlemmerne forventer. Den historiske modsætning mellem ordensfunktionen og modmagtsfunktionen, der således udspilles på bytteværdiplanet, har medført at RKG har måttet ty til anvendelsen af en bevidsthedsform i arbejderklassen (revenuekildebevidstheden) for at skabe *den* modsætning mellem fagforeningens objektive funktion og arbejdernes umiddelbare interesser som kan bringe en historisk proces i gang, initieret af krisens økonomiske forarmelse af arbejderklassen.

Note fortsættes næste side.

Det kvalitative indhold i modsætningen, modmagt og ordensfunktion, fremstår imidlertid først på det historiske plan når produktionssfæren inddrages i analysen. I cirkulationssfæren skal arbejdskraften sælges til sin værdi og i produktionssfæren, hvor arbejderne subjektive egenskaber bruges, må arbejderne beskytte sig mod nedbrydelse af deres brugsværdi i produktionsprocessen.³⁶

Forståelsen af fagforeningens formuleringer omkring maskinstorm udspringer således af fagforeningens status som salgsbureau tilvejebrende de optimale betingelser for opretholdelsen af arbejderne revenuekilde på grundlag af den kapitalistiske produktion. *Teknologipolitikken, eller fagforeningens forholden sig til teknologi, udformes derfor i overensstemmelse med produktionens opretholdelse, således at fagforeningens eksistens overhovedet også garanteres.* (Den konkrete fremtrædelse af fagforeningens bestræbelser i forhold til teknologi udtrykker sig således ved den stadig mere udbredte politik for indgåelse af teknologiaftaler med arbejdsgiverne).

Hermed har vi imidlertid ikke sagt noget om perspektiverne i fagforeningens politiklægning på teknologiområdet.

Fagforeningens ordensfunktion skal ses på baggrund af den position, som dens medlemmer indtager overfor kapitalen og, såfremt andre arbejdergrupper tendentielt truer fagforeningens organiseringsgrundlag, andre fagforeninger. Hvad angår relationen til kapitalen, ligger det i selve fagfo-

36. RKG når imidlertid frem til at fastslå arbejderne mulighed for at nedtone den fagforeningsmæssige ordensfunktion, idet arbejderne under radikalt skærpede omstændigheder i kampen mod kapitalen indser fagforeningens nødvendighed som instrument for den åbne klassekamp. Et væsentligt problem bliver imidlertid at RKG forudsætter en revolutionær situation, før der overhovedet kan sættes parentes om ordensfunktionen. Som et resultat af den almene fagforeningsbestemmelse forbliver indholdet i modmagten dog abstrakt al den stund, at radikaliseringen af arbejderklassen har sit afsæt i cirkulationssfæreplanen.

36. Rainer Zoll (bogen: »Der Doppelcharakter der Gewerkschaften«, Edition Suhrkamp 1976) har efter vores mening mest kvalificeret fremført en indholdsbestemmelse af modsætningen mellem fagforeningens ordensfunktion og modmagtsfunktion. Zoll fastslår således den historiske bestemmelse af fagforeningens ageren på det grundlag, at ordensfaktorsiden eksisterer som tendens på linie, og samtidig med modmagtsiden. Indholdet i modsætningen er imidlertid ikke, som for RKG's vedkommende, lokaliseret til at være konfrontationen mellem en bevidsthedsform og den historiske varetagelse af fagforeningens almene funktion, men i stedet for til den historiske udvikling i forholdet mellem arbejdskraftens brugsværdiside og bytteværdiside. Radikaliseringen af fagforeningsfunktionen som en historisk mulighed er derfor resultatet af den modsætning der opstår mellem arbejderne interesse for at fremføre kvalitative krav til arbejdsprocessens brugsværdiside og fagforeningens tendens til at kvantificere kravene i en form, der garanterer fagforeningens eget grundlag som salgsbureau. Når arbejderne behov udvikler sig fra rene lønkampe til et spørgsmål om anvendelsen af deres kvalifikationer og færdigheder i arbejdsprocessen udvikles den modsætning, som er det historiske udtryk for fagforeningernes særlige karakter i kapitalismen.

reningens form, at den skal være i stand til at fixere klassekampen igennem indgåelse af aftaler og overenskomster. Fagforeningen må optræde som en troværdig part i aftalen og derfor ordne og kanalisere medlemmernes krav ind i bureaukratiet, og dermed tendentielt undertrykke radikale aktiviteter. Men i det øjeblik kapitalen truer de indgåede aftaler eller løn- og arbejdsvilkårene i almindelighed, må fagforeningerne reagere ved at modsætte sig, at f.eks. prisen på arbejdskraft trykkes ned under det historiske niveau. Det samme forhold gør sig gældende med hensyn til teknologisk udvikling. I det øjeblik den teknologiske udvikling kan gå i spænd med den fulde beskæftigelse, og medlemmernes reproduktionsniveau kan fastholdes og evt. udbygges, har fagforeningerne intet at anføre. I nogle tilfælde befordres kapitalens udvikling ligefrem aktivt. Men når teknologien antaster arbejdskraften som brugsværdi på en sådan måde at betingelserne for opretholdelse af arbejdskraftens bytteværdi trues, må fagforeningerne reagere, og det er netop det vi aktuelt kan iagttage. Fagforeningerne forsøger omgående at aftale-dække den ny teknologi og samtidig føre enhver decentral aktivitet fra arbejdergrupper ind i aftaler og det fagretslige system.

Med disse betragtninger fremstår fagforeningernes formuleringer omkring maskinstorm funklende klart. *Hvis ikke fagforeningerne tog afstand fra maskinstorm, ville det være ensbetydende med, at de overskred selve kapitalakkumuleringen, og dermed ville de overskride deres eget grundlag for at eksistere.* Derfor er en afstandstagen fra maskinstorm nødvendig set i lyset af den historiske udvikling i fagforeningens ordensfunktion.

Hvis fagforeningen har monopol på organiseringen af visse arbejdsområder, og dette monopol bygger på medlemmernes særlige kvalifikationer, vil fagforeningen have et grundlag for en styrke overfor den kapital som nødvendigvis skal anvende de specielle kvalifikationer. Ved en teknologisk udvikling vil det ofte blive muligt at besætte arbejdsområdet med andre end fagforeningens medlemmer. I så tilfælde vil fagforeningen i stedet søge en konkurrencemæssig afgrænsning til de truende arbejdergrupper. Skiftet fra et kvalifikationsmæssigt fagmonopol til et konkurrencemæssigt fagmonopol kan iagttages ret tydeligt indenfor den grafiske branche. Den teknologiske udvikling i denne branche har betydet at litografernes og typografernes arbejdsområder stort set er blevet identiske. Om kapitalen antager litografer eller typografer beror ikke længere på den ene fagarbejders særlige fortrin frem for den anden, men derimod beror det i vid udstrækning på hvem der er billigst for kapitalen at anvende. Hvis typograferne lader sig falde lidt tilbage i lønudviklingen, kan de udkonkurrere litograferne, og typografernes fagforening vil forsøge at anvende de gunsti-

ge salgsbetingelser for typografisk arbejdskraft, til at opnå en overenskomst med kapitalen om, at jobområdet fremover skal forbeholdes den typografiske arbejdskraft. Ydermere betyder skiftet fra et kvalifikationsmæssigt til et konkurrencemæssigt fagmonopol, at fagforeningen tendentielt må opgive den traditionelle decentrale kampstrategi (eksempelvis omgangsskruen) for i stedet at gennemsætte en central dirigerende af forhandlingerne med kapitalen om medlemmernes løn og arbejdsforhold, med en skærpelse af ordensfunktionen som resultat. Den konkurrencemæssige afgrænsning stiller altså krav om at kapitalen, med hvem overenskomsterne skal indgås, anser fagforeningen for en troværdig samarbejdspartner.³⁷

Vi har imidlertid sat os for også at nuancere de i forrige afsnit fremsatte eksempler på fagforeningsmæssige maskinstormerkritikker. Ikke sådan at vi mener, at andet end vores netop refererede konklusion skulle være afgørende, men ligesåvel som de forskellige fagforeningers medlemmer har nogle kvalitativt forskellige relationer til produktionsprocessen, og fagforeningerne har deres orientering mod forskellige parti-ideologiske forståelser, ligesåvel har holdningen til teknologisk udvikling: »Vi er ikke maskinstormere«, nogle forskellige reformismeforståelser som baggrund.

Konsument- og producentperspektivet.

Alle fagforeninger repræsenterer et producentperspektiv fordi de skal varetage opretholdelsen af arbejdskraftens brugs- og bytteværdi overfor kapitalen ved den teknologiske udvikling.

Historisk er dette producentperspektiv blevet udbygget med et konsumentperspektiv fordi teknologisk udvikling kædes sammen med en tro på, at den vil give medlemmerne større konsummuligheder. Men det er netop i forståelsen af konsumentperspektivet, at der aftegner sig forskelle. Konsumentperspektivet, at en stadig udvikling af teknologien, tilsvarende skulle forbedre arbejderklassens materielle levestandard, er imidlertid ikke-eksisterende. Marx skriver godt nok, at indførelsen af maskiner er lig med en reduktion af det nødvendige arbejde, og at dette automatisk fører til, at der opsuges mere merarbejde. Dette merarbejde giver sig ligeledes udtryk i en stigende brugsværdiproduktion, men at slutte derfra og til, at den øgede mængde brugsværdi automatisk går tilbage til den umiddelbare producent, er forkert. En sådan betragtning kobler arbejdernes andel i produktionens omfang sammen med væksten i dette. Da resultatet af produktionen jo

37. Et relevant problem, omend ikke lige i denne sammenhæng, nemlig hvilke betingelser der skal til for at bryde med ordensfunktionen, kræver en detaljeret analyse af såvel fagforeningen som af den relaterede teknologiudvikling.

tilhører kapitalen, kan den forøgede produktion tage form af såvel produktionsmidler som konsumtionsmidler. Kun når det lykkes arbejderne at tilkæmpe sig en større del af produktionens resultat, kan der være tale om at der tilflyder arbejderne en større mængde konsumtionsmidler.

Om ikke andet viser krisen med al ønskelig tydelighed, at konsumentperspektivet grundlæggende er en falsk opfattelse af teknologisk udvikling som konsumudvidende; samtidig med en rivende teknologisk udvikling udhules arbejderklassens reproduktionsbetingelser.

Baggrunden for konsumentperspektivet har imidlertid to forskellige forklaringer: et omfordelingsperspektiv og et med udgangspunkt i teorien om den videnskabelig tekniske revolution. Og hermed kan vi ikke længere undgå at omtale den socialdemokratiske og DKP'ske ideologi, idet fagforeningernes orientering mod henholdsvis Socialdemokratiet og DKP leder til forskellige fremførte politikker. Hvor det nemlig hos DKP er teorien om den videnskabelige tekniske revolution, der udgør baggrunden for konsumentperspektivet, er det hos Socialdemokratiet omfordelingsperspektivet.

I forståelsen af VTR ligger nemlig, at udviklingen for arbejderklassen frem mod socialisme, går gennem den teknologiske udvikling, mens Socialdemokratiet som statsbærende parti har den krølle på, at staten må træde ind og tilrettelægge en omfordelingspolitik, for at sikre at resultaterne af den øgede merværdiproduktion også i et givet mål kanaliseres ud til de umiddelbare producenter.

Indkapsler vi disse nuancer i vurderingen af fagforeningernes maskinstormerkritik, vil vi forstå, hvorfor HK og LO tilsyneladende i mange sammenhænge formulerer sig mere radikalt omkring ny teknologi, dog uden at tage konsekvensen. De socialdemokratiske fagforbund slæber ikke rundt med en forståelse af, at teknologien absolut og til alle tider behøver at være neutral, og de kan derfor tillade sig at stille tingene lidt mere skarpt op end f.eks. Typografforbundet (der er orienteret mod DKP) som afviser, at der er tale om et teknologisk problem, kun et fagpolitisk, som forbundssekretær Carlo Petersson udtaler. DTF slæber så imidlertid heller ikke rundt på et omfordelingsperspektiv.

I konklusionen på fagforeningernes maskinstormerafvisninger holder vi imidlertid fast i, at denne teknologiforståelse er en konsekvens af selve fagforeningens eksistens i et kapitalistisk samfund. Men i tilknytning til en analyse af konkrete fagforeningspolitikker kan en skelnen mellem fagforeningernes ideologiske konsumentperspektiver, repræsenteret ved henholdsvis socialdemokratisk- og DKP-tilknyttede fagforeninger, være relevant ved at bidrage til en forståelse af forskellige klassesamarbejdsinitiativer.

Tilbage til Marx.

Til sidst blot nogle få bemærkninger. Vi mener at den maskinstormerkritik, som vi med baggrund i Marx placerer til at omfatte forsøg på at restaurere produktionsprocessen, er meget vigtigt som redskab i historisk konkrete analyser.

Vi har med Marx' kritik ikke sagt, at man ikke kan smadre maskiner eller stille sig imod maskiner/teknologi. Man kan bare ikke gøre det, hvis perspektivet er det, som Marx kritiserer. At fornægte eller storme maskiner er at ramme en vital del af den kapitalistiske arbejdsdeling, selve den form, hvorunder kapitalen materielt har sin eksistens, ligesom det at strejke og føre en lønkamp kan være en blokering af kapitalakkumulatio- nen. Dette siger ikke alene noget om maskinstormens anvendelighed i en given situation, men, med Marx' kritik i baghovedet, i høj grad også noget om strejke og lønkamp. At ville restaurere produktionsprocessen gennem maskinstorm svarer netop til at gå ind i en kamp omkring forringelser af løn- og arbejdsvilkår, for at genskabe de tabte udbytnings- og herredøm- merelationer uden at give kampen et fremadrettet perspektiv.

Tilbage står nu at vurdere maskinstorm som handlemulighed: *Arbejder- grupper på virksomhedsplan har altid forholdt sig til indførelsen af nye maskiner.* Ikke altid negativt i den forstand at de har smadret maskinerne eller nægtet at betjene dem, men de har ofte brugt en afvisning af betje- ning, som middel til at opnå »kontrollable« arbejdsforhold. Et eksempel på dette er at B.T.-klubben således som tidligere nævnt lod den optiske læser stå i kælderen i ca. 1½ år før den kunne tages i brug under omstæn- digheder som gjorde at den var uden betydning for overflødiggørelse, og for typografernes »relative kontrol« med dens anvendelse. Fagforeningen var ikke på noget tidspunkt indblandet i konflikten.

Maskinstorm i denne betydning har altid været brugt på virksomheds- plan, mens fagforeningen, som »garant« overfor produktionens oprethol- delse nødvendigvis er underlagt dens systemkonforme rolle udtrykt ved en afstandtagen fra maskinstorm.

Man kan ikke alment afvise maskinstorm som handling, idet det kon- krete styrkeforhold mellem arbejdere og kapital må tages som udgangs- punkt for en forståelse af maskinstormens nødvendighed. Vurderingen må således sigte på at afklare om kampens perspektiv er restaurativt eller fre- madrettet. Under alle omstændigheder undgår man ikke en kamp mod de teknologiske strukturer som kapitalforholdet reproduceres igennem. Ka- pitalen har i kraft af subsumtionen indskrevet sit økonomiske og praktiske

herredømme i teknologien, således at man selv med kapitalforholdets afskaffelse vil stå tilbage med en beherskelsesstruktur som ikke umiddelbart lader sig vriste ud af de teknologiske strukturer.

Maskinstormen er derfor en positiv handling hvis den bruges i forhold til udviklingen af kollektive styrkepositioner, som bygger på en forståelse af teknologisk udvikling der indreflekterer den kapitalistiske teknologiske herredømmestruktur.

G. Heinsohn, R. Kneiper & O. Steiger:

MENNESKEPRODUKTION

250 sider, 79,00 kr.

direkte hos Kurasje dog kun 63,00 kr.

Med denne bog kastes der nyt lys over problemerne om lønarbejde, familie, børn og de statslige familie- og befolkningspolitikker. Hvorfor skulle udbyttede klasser, der råder over fremgangsmåder til at ungå det, få børn?

De moderne samfunds hemmelige historie er netop skjult i deres evne til at frembringe menneskelig arbejdskraft gennem forplætning i familien, i samfund hvis økonomi ikke længere er organiseret i familiebedrifter. Denne evne afsløres som den voldelige, statslige »menneskeproduktion«, hvis succes var betinget af udslettelsen af kendskabet til prævention gennem mord på millioner af »jordmoder-hekse«. Først herefter blev troen på et »naturligt ønske om at få børn« almindelig og har siden behersket de videnskabelige analyser. Fra da af kunne der ikke gives en tilstrækkelig forklaring på den menneskelige arts - og dermed samfundets - reproduktion. Bogen her skriver således den moderne historie på ny og underkaster de i denne sammenhæng betydningsfulde samfundsteorier kritik.

Note fortsat fra side 64:

dem. Der indtræder da en epoke med social revolution.« Disse betragtninger har dannet grundlaget for de marxistiske positioner som hævder at hovedmodsatningen i kapitalismen er modsætningen mellem produktivkraftudviklingen og produktionsrelationerne fremfor modsætningen mellem kapital og arbejdere. Vi skal senere i artiklen vende tilbage til et eksempel på dette.